

ТРЖИШТЕ БОРОВНИЦЕ И УДРУЖЕЊА ПРОИЗВОЂАЧА БОРОВНИЦЕ У СРБИЈИ¹

Весна Параушић²

Сажетак

Било да се узгајају, дивље, свеже или смрзнуте, боровнице су пуне есенцијалних хранљивих материја и влакана и богате су антиоксидансима (ARS, 2016). Истраживања показују да потрошачи јела са боровницама (свеже или прерађене) доживљавају здравијим од других, а такође их сматрају привлачнијим (AGMRC, 2021). Србија значајно повећава засаде плантажне боровнице и постаје све препознатљивија на иностраном тржишту по извозу и квалитету овог воћа. Истовремено, већа домаћа потрошња боровнице резултат је јачања свести потрошача о здравој исхрани и промена у начину исхране. Иако производња боровнице подразумева значајна почетна улагања, она може бити од великог значаја за оснаживање пољопривредних произвођача и ревитализацију руралних подручја. Развој тржишта боровнице у Србији не прати у довољној мери уређење и организација тржишта, у смислу удруживања пољопривредника, изградње објеката за прихват воћа након брања (хладњаче, складишта, објекти за паковање), као ни логистичко едукативна подршка пољопривредним произвођачима. У наредном периоду значајну улогу имаће едукација пољопривредних произвођача, како везано за технологију производње и руковање боровницом након брања, тако и за све аспекте удруживања и пласмана овог воћа. Такође, са доношењем секундарног законодавства, очекује се уређење тржишта боровнице и јачање конкурентности целокупног сектора воћа у складу са Законом о уређењу тржишта пољопривредних производа, који је Србија донела 2021. године.

Кључне речи: боровница, тржиште, Србија, удружења произвођача.

-
- 1 Резултати у поглављу су и део годишњих активности Института за економику пољопривреде везаних за МПНТР РС, бр. уговора: 451-03-68/2022-14 од 17.01.2022. године.
 - 2 Др Весна Параушић, виши научни сарадник. Институт за економику пољопривреде, Волгина 15, Београд, +381631536276, vesna_pa@iep.bg.ac.rs.

Увод

Боровница је бобичасто воће изузетно повољног хемијског састава. Научна истраживања показују да плод боровнице има високу хранљиву и лековиту вредност, а поред биљних влакана и витамина, плод је богат фенолним антиоксидантима и поседује антисептичко дејство (Али, 2021; Винчић, 2017; Kalt et al., 2020; ARS, 2016).

Ова култура је погодна и за еколошки узгој (Љубичић, 2016), а плод органске боровнице је изузетног квалитета, са бројним здравственим користима за човека и широком применом у многим областима (исхрана, медицина, фармација и слично).

Прерађене боровнице обично не постижу веће цене од свежих, али играју важну улогу у потражњи боровнице. Боровницама се може додати вредност на велики број начина (замрзавање, сушење, сирупи и пиреи, јогурти, сокови, дијететски суплементи итд), листови боровнице се могу осушити и користити за чај, а један од начина додавања вредности је и истицање њених здравствених предности на амбалажи, све док су изјаве научно засноване и усклађене са регулаторним смерницама (AGMRC, 2021).

Цене које се добијају за свеже боровнице су често веће у односу на цене прерађене боровнице, али боровницама се мора веома пажљиво руковати и оне се морају брзо продавати. Било да се продаје на велико или на фарми, један од начина да се дода вредност свежим боровницама су правилне технике руковања после бербе. Бобице се морају охладити непосредно након бербе. Ово смањује топлоту поља из бобице, продужавајући рок трајања (Pennsylvania State University, 2017).

Боровнице су у Европи постале популарне као здраво воће које се лако грицка, као вид здраве ужине (енг. healthy and easy-to-snack fruit), а у свакодневној исхрани посебно је преферирају потрошачи у Великој Британији и Немачкој (СБИ, 2021). Европско тржиште боровнице се брзо проширило последњих година. Постоји тренд растуће потрошње на коју тржиште реагује енормним повећањем понуде, односно производње, а очекује се да ће и потражња и понуда наставити да расту у наредном

периоду (СБИ, 2021). С обзиром да се здравствене користи боровнице снажно рекламирају, у свим европским земљама расте и понуда и тражња овог воћа у малопродаји (Sorov & Njavro, 2013; СБИ, 2021). Добављачи могу да искористе предности велике потражње, али у исто време морају да рачунају и на полако опадање откупних цена, због све веће доступности боровнице широм света. Утицај пандемије COVID-19 био је минималан на снабдевање европског тржишта боровницом и углавном је довео до кашњења у испорукама (СБИ, 2021).

Последњих година расте интересовање за подизање нових плантажних засада боровнице у Србији (Стојанов, 2017). Ово је перспективна воћна врста код нас и неспорно је да је подстицање производње потребно и корисно, посебно у оним регионима где агроеколошки услови одговарају овом воћу (Кесеровић и други, 2014). Испитивање помолошких особина сорти високожбунасте боровнице показало је да су уз примену свих потребних агротехничких мера, агроеколошки услови Западне Србије погодни за комерцијално гајење овог воћа, посебно за сорте „Bluecrop“, „Duke“ и „Ozarkblue“ (Лепосавић, 2014).

Према подацима Анкете о структури пољопривредних газдинстава, 2018. (РЗС, база података), у Србији је 2018. године било 839 газдинстава са засадима боровнице на укупној површини од 644 ха. Број произвођача и површина засада плантажне боровнице повећани су последњих година, а нове податке обезбедиће Републички завод за статистику, са реализацијом Пописа пољопривреде, који је планиран у наредном периоду.

Уз стимулативне тржишне прилике, у виду високе тражње на иностраном тржишту и високих тржишних цена, произвођачи боровнице у Србији могу да рачунају и на подстицаје за производњу из националног буџета. Подстицаји обухватају подршку за: подизање нових производних засада са савременом технологијом гајења (надокнада дела трошкова купљених, плаћених и посађених садница, односно постављених садница боровница у саксијама/врећама са супстратом); припрему земљишта за подизање производних засада, односно за набавку супстрата са сертификатом за производне засаде боровнице са постављеним садницама боровница у саксијама/врећама, као и супстрата за класичне засаде боровница на

банковима; као и хемијску анализу земљишта са препоруком ђубрења земљишта за садњу, односно испитивање механичког састава земљишта (Службени гласник РС, број 41/21).

Иако повољне тржишне прилике и подстицаји из националног буџета доводе до значајног раста производње и извоза свеже боровнице, ова производња у Србији још увек је на самим почевима. Углавном су у питању ране сорте, произвођачи немају довољно знања и информација о производњи и пласману, мали је број агронома и инжењера пољопривреде који могу дати стручне савете произвођачима, а организација произвођача и тржишта откупа, складиштења, паковања и извоза не прати у довољној мери експанзију производње.

Иу земљама окружења слична је ситуација у погледу производње и тржишта боровнице. Примера ради, иако Хрватска нема традицију комерцијалне производње боровнице, ова производња константно расте, пре свега као одговор на повећану тражњу на домаћем и иностраном тржишту (Али, 2021; Бундовић, 2020; Мајхен, 2020; Sopov & Njavro, 2013). У Хрватској се могу успешно узгајати ране и средње ране сорте боровнице, узгајање не захтева интензивну заштиту од болести и штеточина (самим тим ни велике финансијске издатке за заштитна средства), па се сматра да је ова култура погодна за еколошки узгој (Бундовић, 2020). Ипак, подизање засада захтева значајна финансијска средства, те се један део улагања у ову производњу у Хрватској финансирао из европских фондова за рурални развој и ИПАРД програма (Будовић, 2020). Произвођачи са великим површинама род пласирају на тржишта земаља ЕУ или пак користе као сировину за даљу прераду, док произвођачи на мањим плантажама своју производњу успешно пласирају на домаћем тржишту (Мајхен, 2020).

Материјал и метод

За потребе истраживања ауторка је користила деск метод истраживања и секундарне податке, као и резултате емпиријског истраживања заснованог на обављеним интервјуима са представницима три компаније и једним удружењем произвођача у овом сектору (Параушић, 2022). Полуструктурирани интервјуи су обављени у периоду од јануара до маја 2022, године, телефонским путем. Секундари извори података укључили су анализу:

- ✓ резултате објављене у научним радовима домаћих и страних аутора у анализираној области;
- ✓ резултате студија и анализа које су у предметној области публиковале различите домаће и међународне институције и организације;
- ✓ статистичке податке Републичког завода за статистику Србије (скр. РЗС);
- ✓ базу тржишних цена свеже боровнице на домаћем тржишту у оквиру Система тржишних информација пољопривреде Србије 2004-2022 (скр. СТИПС) Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије (скр. МПШВ);
- ✓ базу податка о спољнотрговинској размени свежих боровница у оквиру Trade Map Међународног трговинског центра (енг. International Trade Centre).

Добијени подаци су систематизовани, представљени у облику графикана и табела и анализирани коришћењем дескриптивне статистике.

Домаће тржиште свеже боровнице

Тржиште понуде и тражње плантажне боровнице у Србији је у експанзији, а откуп овог воћа у периоду од 2012. до 2021. године порастао је са 38 тона на 1.770 тона или за око 46 пута (МПШВ, 2022). Раст откупа посебно је приметан од 2019. године.

Домаћа боровница доминантно се пласира у свежем облику и извози на тржиште Руске Федерације и Европске уније. Мали проценат производње пласира се на домаћем тржишту, где је потрошачима углавном доступна на кванташким и зеленим пијацама.

Табела 1. Кретање цена и понуде домаће боровнице (све врсте) у Београду, кванташка пијаца, 2021. година (дин/кг)

Недеља	Доминантна цена	Понуда
31.05.-07.06.	1.000,00	Врло слаба
14.06.-21.06.	1.000,00	Слаба
21.06.-28.06.	750,00	Просечна
28.06.-05.07.	550,00	Слаба
05.07.-12.07.	500,00	Слаба
12.07.-19.07.	450,00	Слаба
19.07.-26.07.	400,00	Слаба
26.07.-02.08.	400,00	Слаба
02.08.-09.08.	450,00	Врло слаба
09.08.-16.08.	450,00	Слаба
16.08.-23.08.	500,00	Врло слаба
23.08.-30.08.	750,00	Врло слаба
30.08.-06.09.	800,00	Врло слаба
06.09.-13.09.	800,00	Врло слаба
20.09.-27.09.	600,00	Слаба
27.09.-04.10.	800,00	Врло слаба

Извор: СТИПС, 2022. Систем тржишних информација пољопривреде Србије 2004-2022, база података. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије. <https://www.stips.minpolj.gov.rs/stips/detaljni>

Високе малопродајне цене значајно ограничавају већу потрошњу овог воћа на домаћем тржишту. Тржишне цене свеже боровнице у Београду (кванташка пијаца) у периоду од почетка јуна до почетка октобра 2021. године кретале су се у распону од 1.000,00 дин/кг у првим недељама понуде до 800,00 дин/кг у последњој недељи понуде (Табела 1). Најнижа цена боровнице од 400,00 дин/кг забележена је у средишњем периоду понуде (крај јула, почетак августа).

Домаће тржиште шумске и органске боровнице није довољно развијено, пре свега са аспекта организације производње и трговине, а високе малопродајне цене ограничавају већу потрошњу овог воћа на домаћем тржишту. Требало би имати у виду, да иако је потражња за органским боровницама у свету у порасту, а цена већа у односу на цену боровнице из конвенционалног узгоја, пред произвођачима органске боровнице стоји велики број изазова, како у сегменту технологије производње (Caspersen et al., 2016), тако и у сегменту пласмана.

Тржиште боровнице, као и целокупан сектор воћа, од 2021. године уређен је Законом о уређењу тржишта пољопривредних производа (Службени гласник РС број 67/2021). Овај закон је у ингеренцији Сектора за пољопривредну политику МПШВ Републике Србије, а њиме су, између осталог, регулисана следећа питања од интереса за произвођаче, трговце и потрошаче у сектору воћа:

- Стављање воћа на тржиште (усклађеност производа са тржишним стандардима и другим захтевима и условима прописаним законима којима се уређује безбедност хране);
- Посебни захтеви у овом сектору. Примера ради, трговац воћем мора бити уписан у Регистар трговаца, односно електронску базу података коју води МПШВ Републике Србије;
- Произвођачке организације у сектору воћа;
- Уговорни односи између пољопривредних произвођача и прерађивача или откупљивача воћа (обавеза закључивања купопродајних уговора), чиме се доприноси смањивању ценовних ризика за пољопривредне произвођаче, као и ефикаснијем планирању производње и пласмана за пољопривреднике.

Поред тога, Законом су прецизиране и различите мере уређења тржишта, превасходно:

- Мере интервенција на тржишту (јавна интервенција, подршка приватном складиштењу) услед различитих тржишних поремећаја (пре свега дебаланса односа понуде и тражње);

- Доношење програма мера подршке побољшању прехранбених навика деце и омладине који похађају образовно-васпитне установе у секторима воћа и поврћа и прерађевина од воћа и поврћа. Право на коришћење мера подршке има правно лице, односно предузетник који испоручује производе образовно-васпитним установама.
- Оперативни програми у сектору воћа. Програм доноси призната произвођачка организација, односно признато удружење произвођачких организација из сектора воћа са циљем унапређења стања у сектору производње и тржишта воћа или спречавања кризних ситуација, а Управа за аграрна плаћања одобрава овај програм и утврђује право на подршку за његову реализацију.

Доношењем секундарног законодавства осигураће се имплементација Закона о уређењу тржишта пољопривредних производа, а већ у другој половини 2022. године може се очекивати доношење одговарајућих правилника, који ће регулисати питања оснивања, рада и финансирања произвођачких организација у сектору воћа.

МПШВ Републике Србије тренутно учествује у реализацији Твининг пројекта ЕУ *„Јачање и адаптација административних капацитета за увођење заједничке организације пољопривредних тржишта“* (мај 2022. - мај 2024.), са циљем да се ојачају институционални капацитети Србије за реализацију механизма Заједничке организације пољопривредних тржишта (скр. ЗОТ), у складу са правном тековином и праксом у земљама ЕУ. Очекивани резултати овог пројекта, између осталог, су јачање конкурентности сектора воћа и усклађивање са ЗОТ у ЕУ, као и стварање услова за успостављање и рад произвођачких организација, у складу са праксом у земљама ЕУ и захтевима ЕУ.

Пласман боровнице на инострано тржиште

Глобална производња и трговина боровницом бележе висок раст између 2010. и 2019. године, подстакнут растућом потрошачком тражњом, а са успехом боровнице, неке земље почињу да узгајају своје дивље сорте овог воћа (USDA, 2021).

Висок квалитет боровнице и велика количина понуде осигурава њен успешан пласман на иностраном тржишту и високу извозну цену, наравно поред обавезне сертификације производње (GlobalGap) и гарантовања поузданости снабдевања. Истовремено, истраживање ланца снабдевања боровницом у Италији (Peano et al, 2017), указало је на потребу да се организација ланца снабдевања свежим воћем константно иновира и прилагођава тражњи све захтевнијих домаћих и иностраних потрошача. Иновације у складиштењу, управљању и одржавању квалитета воћа током снабдевања, као и употреба модификованог активног систем паковања са „зеленим” фолијама продужила је одржавање квалитета плодова, што је осигурало бољу тржишну позицију и већи приход италијанских произвођача воћа и довело до бољих извозних резултата земље на међународном тржишту (Peano et al, 2017).

Табела 2. Водећи извозници у групи производа Свеже бруснице, боровнице и остало воће из рода *Vaccinium* (HS code 081040) у свету, према вредности извоза (УС долар)

Земље извознице	Године				
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Перу	2.334.517	3.017.262	3.520.966	3.938.381	4.759.449
Шпанија	361.613	548.104	809.619	1.002.975	1.201.363
Холандија	308.831	389.857	377.942	432.310	602.736
Чиле	252.468	328.681	408.727	499.840	564.907
САД	407.440	211.224	571.193	527.006	563.609
...					
Србија	3.624	4.703	10.938	20.361	28.068

Извор: Trade Map, International Trade Centre, база података, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. Група производа 081040 Свеже бруснице, боровнице и друго воће из рода *Vaccinium*.

Водећи извозници у групи производа Свеже бруснице, боровнице и остало воће из рода *Vaccinium* (HS code 081040) у свету (по вредности извоза) су: Перу, Шпанија, Чиле, Холандија и САД (Табела 2). Захваљујући све већој популарности боровнице, из године у годину, многе земље попут Перуа, Кине и Чилеа повећавају плантаже и производњу боровнице.

У спољнотрговинској размени свеже боровнице Србија заузима све значајније место. Вредност извоза групе производа Свеже бруснице, боровнице и остало воће из рода *Vaccinium* из Србије у периоду 2017-2021.

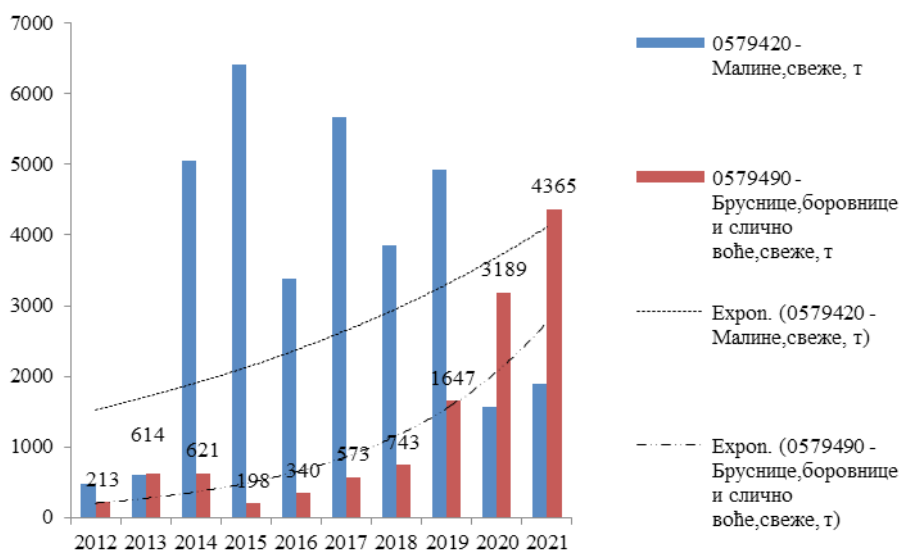
година повећана је за преко 7 пута, а у 2021. години, Србија је у свету била на 17. месту по вредности извоза ове групе производа (Trade Map, International Trade Centre база података).

Најзначајнији трговински партнер Србије у извозу ове групе производа је Холандија, где је 2019. и 2021. године извезено више од 50% српске боровнице. Значајни партнери су и Руска Федерација, Немачка, а последних година и Велика Британија (Trade Map, International Trade Centre).

Према подацима РЗС (база података), извоз групе производа Бруснице, боровнице и слично воће, свеже (ознака 0579490) из Србије у периоду 2012-2021. година (Графикон 1) порастао је са 213 тона (2012.) на 4.365 тона (2021.), чиме је остварена просечна годишња стопа раста извоза од чак 40%.

Графикон 1. показује да од 2020. године количина извоза свежих брусница, боровница и сличног воћа надмашује извоз свежих малина, иако је у периоду 2014-2019. година извоз свежих малина био неупоредиво изнад извоза свежих брусница, боровница и сличног воћа.

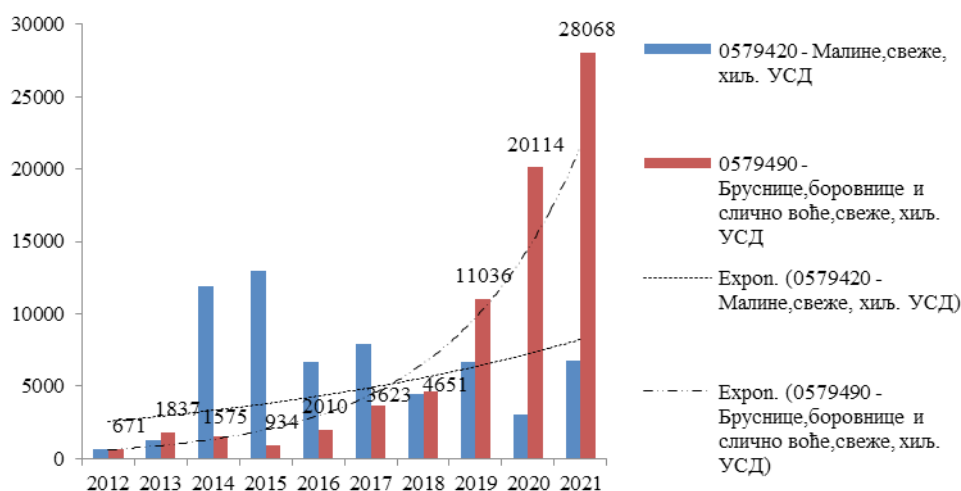
Графикон 1. Количина извоза свежих малина, брусница, боровница и сличног воћа из Србије у периоду 2012-2021. година

Извор: РЗС база података, <https://data.stat.gov.rs/?caller=SDDDB>

Вредност извоза групе производа Бруснице, боровнице и слично воће, свеже (ознака 0579490) у периоду 2012-2021. година (Графикон 2) расла је по просечној годишњој стопи од 51%, и са 671 хиљ. УСД (2012.) достигла вредност од преко 28 мил. УСД (2021.). Тиме је у периоду 2019-2021. година вредност извоза брусница, боровница и сличног воћа значајно премашила вредност извоза свеже малине.

Графикон 2. Вредност извоза свежих малина, брусница, боровница и сличног воћа из Србије у периоду 2012-2021. година

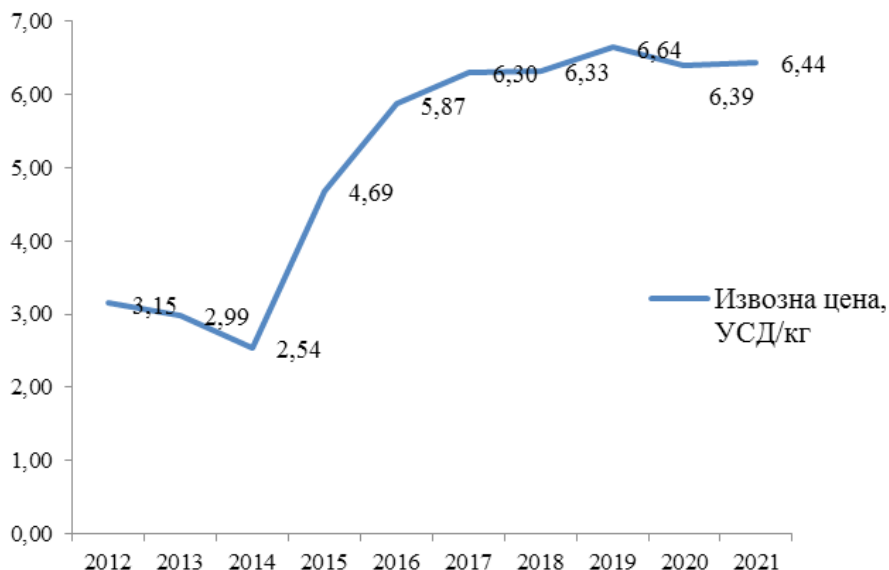

Извор: РЗС база података, <https://data.stat.gov.rs/?caller=SDDDB>

Упоредо са растом извоза (количински и вредносно) групе производа Бруснице, боровнице и слично воће, свеже, расте и извозна цена ове групе производа (посебно од 2014.) и у 2021. години достиже вредност од 6,44 УСД/кг (Графикон 3).

Цена боровнице у извозу мења се на недељном нивоу, највиша је у првој недељи јуна (6-7 евра/кг), затим пада за око 1 евро/кг сваке наредне седмице, да би касније цена поново расла са појавом касних сорти на високим надморским висинама (Параушић, 2022). Берба домаће боровнице за извоз траје четири седмице (период јун-јул), и овај период сазревања боровнице (након Шпаније, а пре Пољске), омогућава домаћим произвођачима високу извозну цену (Параушић, 2022).

Графикон 3. Извозна цена свежих брусница, боровица и сличног воћа из Србије, 2012-2021

Извор: Trade Map, International Trade Centre, база података, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. Група производа 081040 Свеже бруснице, боровнице и слично воће из рода Vaccinium.

Водећи привредни субјекти на тржишту производње и извоза свежих боровница

На тржишту производње и извоза свежих боровница из Србије по вредности извоза и значају за домаћу производњу издвајају се две компаније: „Браћа Максимовић“, д.о.о., Београд и „Боровница клуб агро систем Ракари воћарство“, д.о.о., Мионица, а у наставку се даје кратак приказ њиховог пословања на основу интервјуа са власницима ових компанија (Параушић, 2022).

Компанија „Браћа Максимовић“, д.о.о. Београд, организује производњу боровнице на око 5 ха у општини Топола. Поред тога, остварује успешну сарадњу са холандском фирмом „abbGrowers“, чији су заступници у Србији, посредством фирме „abbGrowers Serbia“. Матична холандска компанија, поред тога што се бави производњом боровнице, на европском тржишту

издваја се као водећа компанија специјализована за сортирање и паковање свеже боровнице, коју у малим паковањима дистрибуира ланцима супермаркета у земљама Европске уније током целе календарске године. Посредством компаније „abbGrowers Serbia“ око 700-800 тона сертифициване домаће боровнице (производња компаније „Браћа Максимовић“ и производња великог броја других пољопривредних произвођача) годишње се пласира европским ланцима супермаркета. Предузеће „Браћа Максимовић“, д.о.о, остварује успешну сарадњу са удружењем „Шумадијске боровнице“ из Крагујевца, као и бројним произвођачима боровнице у земљи, са којима остварују успешну кооперацију, пружајући им подршку кроз пренос знања и стручну подршку у производњи и пласману.

Слика 1. Лого компаније Borovnica klub агро систем Ракари воћарство, д.о.о., Мионица

Извор: <https://www.borovnicaklub.com>

Компанија „Боровница клуб агро систем Ракари воћарство“, д.о.о., Мионица (Слика 1), осим производње боровнице (на подручју општине Мионице и планине Голије), бави се и увозом и даљом продајом садног материјала, откупом боровнице, као и даљим пласманом овог воћа. Боровницу откупљују од око 300 произвођача који у просеку имају 1 ха или испод 1 ха овог воћа, период откупа траје од почетка јуна до краја септембра, а даљи пласман боровнице је усмерен ка домаћем тржишту (око 20%) и тржишту Руске Федерације и ЕУ, где се пласира око 80% производње. Принцип сарадње произвођача боровнице са овом компанијом заснива се на унапред дефинисаном Уговору о откупу и пласману боровница, а компанија истиче бројне важне кораке када је у питању откуп боровнице и исплата произвођачима, међу којима је и поседовање Global Gap сертификата од стране пољопривредних произвођача.

Принцип сарадње произвођача боровнице са компанијом Боровница клуб заснива се на унапред дефинисаном Уговору о откупу и пласману боровница, а компанија истиче следеће важне кораке када је у питању откуп боровнице и исплата произвођачима (<https://www.borovnicaklub.com>):

- Глобал Гап сертификат;
- Процес брања;
- Амбалажа;
- Потхлађивање/засена;
- Транспорт и манипулација;
- Складиштење;
- Означивање палета;
- Паковање;
- Транспорт до инокупца;
- Утврђивање коначно испоручених количина и евентуалних губитака;
- Наплата и исплата боровница произвођачу.

Удружења произвођача боровнице

Један од важних фактора за успешну производњу и пласман боровнице јесте удруживање произвођача и организован, заједнички наступ на тржишту, а посебно је важно кластерско повезивање свих релевантних актера (пољопривредни произвођачи, увозници садница и репроматеријала, државне институције, образовно-научни сектор, удружења произвођача, извозници) заинтересованих за даљи развој ове производње (Мајхен, 2020; Параушић & Цвијановић, 2014; СТИПС, 2021).

Потреба заједничког рада и кластерског повезивања у овој производњи посебно је важна у садашњем тренутку, када због пандемије и нестабилне политичке ситуације у свету, многе земље повећавају различите протекционистичке мере (ограничавање увоза, као и извоза пољопривредних производа), а покушај Америке у 2020. години да

заштити своје произвођаче боровнице заустављањем увоза овог воћа из пет највећих држава снабдевача, управо наглашава значај и потребу кластерског повезивања у овој производњи (СТИПС, 2021).

Иако су задруге, удружења, кластери важни инструменти ефикасне организације пољопривредника и тржишта пољопривредних производа, у Србији ове форме сарадње произвођача и њихове умрежености са другим учесницима у руралном развоју, нису довољно развијене и још увек немају значај који би могао да унапреди позицију пољопривредника у ланцу снабдевања, допринесе расту иновативности и продуктивности производње, ефикаснијем пласману и слично (Параушић, 2018; Параушић & Домазет, 2018; Parausic, Domazet & Simeunovic, 2017; Службени гласник РС, број 85/14; Zivkov, 2013). Задружни сектор Србије карактерише одсуство истинских задруга (које поштују задружне вредности и принципе), недовољна распрострањеност и недовољно јак утицај задруга на развој пољопривреде и села, а иако постоји велики број различитих удружења (секторских и територијалних), велики број њих је неактиван или се гаси (Zivkov, 2013). Ипак, све више се препознаје допринос и предности удружења пољопривредника у области *„групне сертификације добре пољопривредне праксе према GLOBALG.A.P. стандарду, као и сертификације органских производа и производа са ознакама географског порекла“* (Параушић, Рољевић Николић, 2020, стр. 171).

У Агенцији за привредне регистре Републике Србије регистровано је осам удружења произвођача боровнице (Табела 3). Чак три удружења су у региону Јужне и Источне Србије, углавном су то млада удружења, основана са циљем да се обједини понуда боровнице и осигура њен ефикаснији пласман.

Табела 3. Удружења произвођача боровнице регистрована у Агенцији за привредне регистре Републике Србије (стање на дан 25.07.2022.)

Ред. бр.	Назив удружења	Седиште	Година оснивања
1.	Национално удружење произвођача боровнице „Српска боровница“	Ариље	2010.
2.	Удружење произвођача „ББ Боровница“	Бајина Башта	2010.
3.	Удружење грађана „Пчињска боровница“	Трговиште	2013.
4.	„Шумадијске боровнице“	Крагујевац	2017.
5.	„Асоцијација за унапређење производње високожбунасте боровнице“, https://www.borovnica.biz/kontakt/index.html	Пожега	2018.
6.	„Космајска боровница“	Сопот, Београд	2019.
7.	Удружење боровничара „Бобице здравља“	Врање	2021.
8.	„Боровница са југа“	Врање	2022.

Извор: Агенција за привредне регистре Републике Србије.

По броју чланица и успешном пословању издваја се удружење „Шумадијске боровнице“ регистровано у Крагујевцу 2017. године. Удружење окупља око 100-тинак произвођача боровнице у саксијама, са укупном годишњом производњом од око 600 тона, а велики број чланица удружења су појединци из урбаних средина, који су имали финансијске капацитете да уложе у ову производњу, и којима то није једини посао и извор прихода (Параушић, 2022). Представник удружења „Шумадијске боровнице“ сматра да боровница у Србији има експанзију када су површине у питању, али да не постоји напредак када је у питању удруживање произвођача, изградња хладњача, складиштење и организација откупа. Још увек је мали број великих, добро организованих и професионалних откупљивача који имају капацитете (пре свега хладњаче), знање и логистику за руковање боровницом након брања, односно њено складиштење у хладњаче, паковање и извоз (Параушић, 2022).

Доношењем секундарног законодавства осигураће се имплементација Закона о уређењу тржишта пољопривредних производа, а већ у другој половини 2022. године може се очекивати доношење одговарајућих правилника којима ће се регулисати питања оснивања, рада и финансирања произвођачких

организација у сектору воћарства. Закон је регулисао услове и начине за признавање произвођачких организација, правила финансијске подршке за оснивање и почетак рада, ако и обавезе произвођачких организација. Додатно је дефинисано да члан произвођачке организације у сектору воћа може највише 25% од своје целокупне производње воћа ставити на тржиште директно (мимо произвођачке организације), као и да призната произвођачка организација може да преговара у име својих чланица о условима уговора о откупу производа. Укључивањем пољопривредних произвођача у произвођачке организације ојачаће се њихова преговарачка позиција на тржишту и обезбедити боља организација тржишта воћа за све учеснике (произвођаче, откупљиваче, трговце, потрошаче).

Закључак

Србија постаје све значајнији произвођач и извозник свежих боровница у Европи, са значајним порастом нових засада. Производња боровнице подразумева значајна почетна улагања, али она може бити од великог значаја за оснаживање пољопривредних произвођача, ревитализацију и одрживи рурални развој, посебно удаљених, неприступачних планинских села, а позитивно може доприносити економским и миграционим кретањима у овим насељима, враћању младих на село, па самим тим и уравнотеженом развоју земље.

Експанзију у површинама плантажне боровнице, не прати напредак када је у питању организација тржишта овог воћа. Уређењу, развоју и јачању тржишта боровнице у Србији значајно ће допринети имплементација Закона о уређењу тржишта пољопривредних производа, који је Србија донела 2021. године. Поред тога, биће неопходна и едукација пољопривредних произвођача, како везано за технологију производње боровнице и њено руковање након брања, тако и за све аспекте удруживања и пласмана овог воћа. У овом сегменту кључну улогу имаће подршка Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, затим пољопривредно саветодавних служби, научно истраживачких институција и других актера који могу успешно пренети неопходна знања пољопривредницима.

Литература

1. Ali, A. (2021). *Borovnica – uzgoj, kemijski sastav i mogućnosti prerade*. Završni rad. Sveučilište Sjever, Sveučilišni centar Varaždin, Varaždin, R. Hrvatska.
2. Bundović, M. (2020). *Tehnologija uzgoja borovnica i valorizacija sorti Hannah's choice, Duke i Draper u tvrtki Darblue, d.o.o.* Završni rad. Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, R. Hrvatska.
3. Caspersen, S., Svensson, B., Håkansson, T., Winter, C., Khalil, S., & Asp, H. (2016). Blueberry—Soil interactions from an organic perspective. *Scientia Horticulturae*, 208: 78-91. <http://dx.doi.org/10.1016/j.scienta.2016.04.002>
4. CBI (2021). *The European market potential for fresh blueberries*, 12 January 2021. Centre for the Promotion of Imports from developing countries, Holandija. Pristup: 15.04.2022, <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/blueberries/market-potential>
5. Kalt, W., Cassidy, A., Howard, L. R., Krikorian, R., Stull, A. J., Tremblay, F., & Zamora-Ros, R. (2020). Recent research on the health benefits of blueberries and their anthocyanins. *Advances in Nutrition*, 11(2), 224-236. <https://doi.org/10.1093/advances/nmz065>.
6. Кесеровић, З., Магазин, Н., Курјаков, А., Дорић, М. & Гошић, Ј. (2014). *Попис пољопривреде 2012. Пољопривреда у Републици Србији. Воћарство*. Републички завод за статистику, Београд, Република Србија.
7. Лепосавић, А. (2014). *Помолошке особине новоинтродукованих сорти високожбунасте боровнице (Vaccinium corymbosum L.)*, докторска дисертација. Пољопривредни факултет, Универзитет у Новом Саду. DOI: 10.2298/ns20131227leposavic
8. Ljubičić, B. (2016). *Ekološka proizvodnja borovnice*. Završni rad. Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet.
9. МПШВ (2022). *Извештај о стању у пољопривреди у Републици Србији у 2021. години*. Књига 2. јун 2022, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије.

10. Majhen, I. (2020). *Agroekonomski indikatori proizvodnje borovnice u Republici Hrvatskoj*. Diplomski rad. Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek. Sveučilište Josipa Jurja, R. Hrvatska.
11. Параушић, В. (2022). Интервју са представницима компанија „Браћа Максимовић“, д.о.о., Београд; „Боровница клуб агро систем Ракари воћарство“, д.о.о., Мионица, Nisha, д.о.о, Београд и представником удружења произвођача боровнице „Шумадијске боровнице“, непубликован материјал, Институт за економику пољопривреде, Београд.
12. Параушић, В., Рољевић Николић, С. (2020). *Шеме сертификације пољопривредно прехрамбених производа у Србији и подршка удружењима пољопривредника*. У М. Јелочник (Ур.), *Унапређење трансфера знања ради добијања безбедних и конкурентних пољопривредних производа који су добијени прерадом на малих газдинствима у секторима млека, меса, воћа и поврћа* (147-176). Институт за економику пољопривреде, Београд, доступно на линку: <https://www.iep.bg.ac.rs/images/stories/izdanja/Monografije/2%20knjiga%20Unapredjenje%20transfera%20znanja%20+%20korice%202020%20-%20monografija.pdf>
13. Параушић, В. (2018). Значај и улога удружења пољопривредника у Србији. *Агроекономика*, број 80: 43-51.
14. Параушић, В. & Домазет, И. (2018). Cluster Development and Innovative Potential in Serbian Agriculture. *Економика пољопривреде*, број 3: 1159-1170, doi 10.5937/ekoPolj1803159P.
15. Parausic, V. Domazet, I. & Simeunovic, I. (2017). Analysis of the Relationship Between the Stage of Economic Development and the State of Cluster Development. *Argumenta oeconomica*, Vol. 39, No. 2: 279-305. doi: 10.15611/aoe.2017.2.12
16. Paraušić, V, Cvijanović, J (2014). *Konkurentnost agroprivrede Srbije – klasteri u funkciji održive regionalne konkurentnosti*. Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, R. Srbija.

17. Peano, C., Girgenti, V., Baudino, C., & Giuggioli, N. R. (2017). Blueberry supply chain in Italy: Management, innovation and sustainability. *Sustainability*, 9(2): 261. doi:10.3390/su9020261
18. Службени гласник РС, број 67/2021. *Закон о уређењу тржишта пољопривредних производа.*
19. Службени гласник РС, број 41/21. *Правилник о подстицајима програмима за унапређење конкурентности за инвестиције у физичку имовину пољопривредног газдинства кроз подршку подизања вишегодишњих производних засада воћака и хмеља.*
20. Службени гласник РС, број 85/14. *Стратегија пољопривреде и руралог развоја Републике Србије за период 2014-2024.*
21. Sopov, M. & Njavro, M. (2013). *Assessment of the Soft Fruit Sector Croatia*. Market Opportunity Report. Centre for Development Innovation, Wageningen
22. СТИПС (2021). *Борба за тржиште боровница*, 13/04/2021. Систем тржишних информација пољопривреде Србије, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије. <https://www.stips.minpolj.gov.rs/srl/vest/borba-za-trziste-borovnica> Доступно: 17.06.2022
23. Стојанов, Д. (2017). *Стање, проблеми и перспектива производње воћа у Златиборском округу*. У: XXII саветовање о биотехнологији са међународним учешћем, Зборник радова 1, Чачак, 10-11.03.2017.
24. USDA (2021). *Blueberries Around the Globe – Past, Present, and Future*. International Agricultural Trade Report. October 2021. U.S.
25. Vinčić, M. (2017). *Antioksidativna, antiproliferativna i antimikrobna aktivnost odabranih ekstrakta tropova bobičastog voća*. Tehnološki fakultet Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu.
26. Zivkov, G. (2013). Association of farmers in the Western Balkan countries. *Policy Studies on Rural Transition*, No. 2013-1. FAO Regional Office for Europe and Central Asia, <https://www.fao.org/publications/card/fr/c/b49ec493-7486-5cd3-9b0a-b880db70c744/>

Интернет извори

1. Агенција за привредне регистре, база података, <https://www.apr.gov.rs/>. Доступно: 25.07.2022.
2. AGMRC (2021). *Blueberries*. Revised September 2021. Agricultural Marketing Resource Center, <https://www.agmrc.org/commodities-products/fruits/blueberries>. Доступно 03.04. 2022.
3. ARS (2016). *Blueberries and Health*, Agricultural Research Service USDA, <https://www.ars.usda.gov/plains-area/gfnd/gfhnrc/docs/news-2014/blueberries-and-health/>. Доступно 02.06.2022
4. Асоцијација за унапређење производње високожбунасте боровнице, <https://www.borovnica.biz/kontakt/index.html>. Dostupno: 10.04.2022
5. Боровница клуб агро систем Ракари воћарство, д.о.о., Мионица, <https://www.borovnicaklub.com>. Доступно: 12.04.2022.
6. Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service, Datum pristupa 10.05.2022, https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2021-10/GlobalBlueberriesFinal_1.pdf
7. Pennsylvania State University (2017). *Highbush Blueberry Production*, Pennsylvania State University - Extension, 2017. Link: <https://extension.psu.edu/highbush-blueberry-production>. Доступно: 07.06.2022.
8. Републички завод за статистику (РЗС), база података, <https://data.stat.gov.rs/>. Доступно: 07.04.2022
9. СТИПС (2022). *База података*. Систем тржишних информација пољопривреде Србије, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије. <https://www.stips.minpolj.gov.rs/stips/detaljni>. Доступно: 17.06.2022
10. Trade Map, International Trade Centre, база података, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. Доступно: 17.06.2022